

ללמוד וללמד

"קטן אביו חייב ללמדו תורה, שנאמר: ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם... כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו ובן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינם בניו, שנאמר: ושננתם לבניך, מפני השמועה למדו בניך אלו תלמידיך, שהתלמידים קרויין בנים, שנאמר: ויצאו בני הנביאים. אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו? להקדים בנו לבן בנו ובן לבן חברו".

(רמב"ם, הל' ת"ת; א, א-ב)

דקדק הרמב"ם והגדיר את מצות ת"ת לבנו ובן בנו כ"חובה", ואת המצוה לבן חברו כ"מצוה". וכן בהמשך (פ"א, ה"ז) מביא הרמב"ם את הגבול לחובת לימוד תורה לבנו שהוא: תורה שבכתב כולה (עפ"י קידושין ל, א. וכן פסק הרא"ש סי' מב) והוא גבול החובה; אבל אין גבול למצוה, ומצוה על האב ללמדו גם תושבע"פ אך אינו מחויב לשלם עבור לימוד זה שמעבר לחובתו. ומכאן גם ההבדל בין בנו שחייב ללמדו אפילו בשכר לבין בן חברו שצריך ללמדו רק בחינם (שם, הל' ג) ועי' לח"מ, ואכמ"ל. באגרת החינוך (אגרות הראי"ה, ח"א, קע) מגדיר הרב זצ"ל את החינוך,

מטרתו והדרך להשיגם: "...מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר. מאז אשר החל אברהם אבינו לקרוא בשם ד' היתה לנו לנחלה, כי כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ד', כן יגדל טובו וישרו, ויהיה יותר מאושר לעצמו ולחברה כולה... לתכלית השרשת הקריאה בשם ד' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה - ודוקא תלמוד תורה ולא ידיעות אחרות..."

אם החינוך להיות טוב וישר הוא תולדת תלמוד תורה, ממילא נכלל הוא במצות ת"ת לבנו, והוא מצוה וחיוב מן התורה. ואין להקשות ממה שאמרו חז"ל שמצות החינוך היא מדרבנן; שכוונתם לחינוך הקטנים

לקיום מצוות, והוא מצוה מיוחדת על האב להרגיל את בנו לקיים את המצוות מעת שהגיע לגיל הראוי לכל מצוה ומצוה, כמפורט בגמרא בכ"מ (מגילה סוף פ"ג, ערכין ב) ובפוסקים. (וכבר דנו ראשונים ואחרונים בקטן המקיים מצוה אם נחשבת היא למצוה דרבנן שלו או שהיא מצות החינוך של האב, ונפ"מ להוציא גדול המחויב במצוה מדרבנן).

יקרתה של מצות החינוך מובלטת בהודעת אלקי אברהם (בראשית, יח, יט): "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

בסוף פ"ק דקידושין: "וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה ר"ט ואמר: מעשה גדול; נענה ר"ע ואמר: תלמוד גדול; נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה".

בפירוש מסקנת הגמרא תמהו: אם התלמוד הוא האמצעי למעשה, א"כ גדול דוקא המעשה, והאיך קובעת הגמרא "תלמוד גדול"? והתירוץ, שאין אנו עוסקים כאן בלימוד כיצד לקיים מצוות, שהלימוד הוא האמצעי לתכלית קיום המצוה, אלא במצות תלמוד תורה מצד עצמה, והיינו "תורה לשמה", כפי שהסבירו בנפש החיים (שער ד, פרק ג ואילך): "שלומד תורה לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח". (לשון הרא"ש, נדרים, סב, א). לימוד תורה לשמה הוא התלמוד הגדול ("ותלמוד תורה כנגד כולם" פאה, א), וכל כך הוא גדול עד שהוא משפיע לא רק על נפשו ושכלו של הלומד אלא גם על כל מעשיו, והם דברי חכמים: "אם אין דרך ארץ אין תורה, אם אין תורה אין דרך ארץ". (עיין פרקי אבות, ג, יז), ופירושו שכדי ללמוד תורה לשמה צריך למידה מסוימת ויסודית של דרך ארץ, ומתוך ההתגדלות בתורה מתגדלים המעשים וה"דרך ארץ" מקבלת את משמעותה העמוקה. תלמוד תורה אינו רק סדר לימוד הוא גם סדר חינוכו של הקטן כגדול, וסופו שמביאו לידי מעשה (עי' עין איה למס' שבת, הודפס בחבש פאר, טו). בתלמוד זה אביו חייב מן התורה.

במעלות התורה (לר' אברהם, אחי הגר"א) כותב:

"...והיא (=התורה) תביא אותו למידות טובות כדאיתא בגמ' (ב"ב, נח, ב): בריש כל מרעין אנא דם, בריש כל אסוון אנא חמר, באתר דלית חמר תמן מתבעו סממנין (תרגום: בראש המחלות - הדם; בראש הרפואות - היין, במקום שאין יין שם נצרכות תרופות). ואמר אחי, הגר"א

ז"ל, שכך פירושו: לפי שהתאוה היא ראש לכל העבירות, ו"הדם הוא הנפש" והיא המתאוה. וזהו שאמר בריש כל מרעין - תחלת חולי הנפש - אנא דם. וראש לכל הרפואות של הנפש אנא חמר, היא התורה שנמשלה לזין. באתר דלית חמר מתבעי סממנין - פירוש מי שאינו בעל תורה צריך לרפואות המידות, אבל מי שהוא בעל תורה אינו צריך לרפואות המידות, אלא רק לעסוק בתורה ויראת ה' כל היום...".

ושם בסוף הספר, הביא עוד מאמר בשם הגר"א, הסותר לכאורה את דבריו הקודמים:

"...עוד איתא בילקוט האזינו: יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דברים, לב, ב) - אם ת"ח הגזון הוא, תזל כטל, ואם לאו - ערפחו כמטר. ואמר אחי הגר"א ז"ל הטעם שמדמה למטר, כמו שהמטר יורד ומשקה עשבים רעים וטובים, וביותר מתגדלים עשבים הרעים ע"י המטר, כך ע"י התורה. במי שאינו הגזון מתגדלים תכונות רעות בלבד".

וקשה, מדוע לא מרפאת התורה את נפשו של הלומד שאינו הגזון? מתרצים, שהלומד תורה לשמה יש בה סגולות מרפא לנפש והעוסק בה אינו צריך לשום תרופה נוספת, וכך מובא בזוה"ק: "ובגין דילעי בה לשמה קוב"ה אתפיס בהדיה... ואסותא באורייתא אשתכח..."; אבל הלומד שלא לשמה מתגדל כמות שהוא, הן לטב והן למוטב. (עי' הערת הרב ניסן וקסמן שם). מצות ת"ת המחנכת היא מצות ת"ת לשמה, וכאמור לעיל זהו התלמוד "לידע ולהבין ולהוסיף לקח" והוא התלמוד הגדול המביא לידי מעשה.

הרמב"ם בריש הל' ת"ת: "מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר, שנאמר: ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם... שכשם שמצוה עליו ללמד את בנו כך הוא מצווה ללמד עצמו".

(פ"א, הל' ג-ד, עיי"ש)

מצות ת"ת מתחילה בחיוב ללמד את בנו ונמשכת בחיובו ללמוד בעצמו. ולמה שנתבאר לעיל שעיקר הלימוד הוא תורה לשמה, שהגדרתו גילוי התורה ללומדיה, מובן הוא שבלימוד התורה לבנו, לבן בנו ולבני חביריו, מתבטא עיקר ערך תלמוד התורה. ועל כן כל מי שמתגלית לו תורת אמת מיד הוא חושק להמשיך את גילוייה לאחרים: להבין ולהשכיל, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים ("ת"ת שמביא לידי מעשה").

לומדי תורה לשמה אינם יכולים רק ללמד, אינם יכולים רק ללמוד.

השילוב של ללמוד וללמד נובע מעומק קישורם לתורת ה' התמימה, המשיבה נפשם בתמימותה, בשלמותה. המלמד צריך ללמד לפי כוחו של בנו ותלמידו, לימוד זה אינו מספק את שאיפת נפשו לידע ולהבין ולהוסיף לקח, והוא מוכרח, מוכרח ממש, ללמוד לעצמו כפי מדרגתו וכוחו הוא. וכשנגלים לו מבויעי חכמה חדשים, שוב מנסה הוא להסביר מתוכם לתלמידיו כפי כוחם, וחוזר חלילה. שילוב כזה של מצות ת"ת לבנו ולעצמו הוא שורש דרשת חז"ל שחובת ת"ת לבנו מוטלת רק על מי שמצווה בעצמו ללמוד, ואין להפריד בין הלומד למלמד.

האב חייב לבנו ולבן בנו לגדלו ולחנכו לתורה גדולה המביאה למעשים טובים. ומצוה על כל אדם מישראל לעסוק ולעמול בהבנת התורה בשלמות הלימוד לעצמו ולאחרים, ואין לזה שיעור לא בכמות ולא באיכות. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה.

שילוב זה של ללמוד וללמד הוא אבן השתיה עליו בנויים מרכזי מר"ץ. העמקת לימוד התורה והרחבתו ברמת העיון וההבנה, בקניית התורה למקצועותיה מחד; וריבוי גבולנו בתלמידים שנהאב עליהם את לימוד התורה כפי כוחם והבנתם, מאידך - הם תלמוד תורה לשמה, בתמימותה, המגדלת ת"ח ישרים בשכלם ובמידותיהם. אמנם, כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות, וחברים רבים חושבים שטובתם מחייבת לימוד תורה במקום או באופן שאינו מתאים לרצון חברים אחרים ושאיפותיהם. והנה מצב הכלל שאין אדם לומד אלא במקום שליבו חפץ, חייבים הם באמת לעסוק במה שליבם חפץ, אבל סכנה רבה בלימוד לבד, "חרב אל הבדים ונואלו". ואכן לרבים מאלה, שנפתו ללמוד מחוץ לחבורה הלומדת בסדר קבוע וברמה גבוהה הן מצד העיון והן מצד הבקיאות, קורה מה שחז"ל מזהירים ממנו, ובמשך הזמן, מבלי שמרגישים, מתרגלים ללמוד ברמה "בעל ביתית": דף יומי במרוצה, משנה ברורה במקום בירורי הלכה, וכן בשאר מקצועותיה של התורה.

רוב החברים, ככולם, היו רוצים לשבת באהלו של בית מדרשנו מעבר לשלש שנות הלימוד האינטנסיביות, ולעלות עוד ועוד במעלות התורה, אבל חובתנו לעם ישראל הצמא כל כך, ביודעין ובלא יודעים, לדבר ה' בהלכה ובאגדה, מכריחה אותנו לוותר על "שכתי בית ה'" שלנו ולצאת ל"בית ה'" המשלב לימוד עם הוראה. ממילא מוטל עול כפול על כתפותינו: להמשיך בלימוד, להשלים מה שכל כך מרגישים בחסרונו, להתעלות בכל

מקצועות התורה, ויחד עם זאת להתמסר לתלמידים. אבל ח"ו מלשכוח את השאיפה האמיתית והצודקת להיות ת"ח ממש, ח"ו להסתפק במועט בחיי הרוח והנשמה, אלא אדרבא, להמשיך לשאוף באמת לגדלות רוחנית לפי כוחנו. אי אפשר לזכות בכתר תורה בלי תלמוד קבוע בחבורה, בהדרכה טובה, בחינת "בשימוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים" (אבות ו, ה). צריך להזהר מאד מ"שוחד מצוה", המסמא את העינים ומראה על טמא - טהור. ויפה שעה זו של חשבון הנפש לחשוב באמתיות חשבוננו של עולמנו הרוחני ולהזהר מהונאה עצמית שרק אנחנו משלמים את מחירה. על ת"ח העוסקים בתורה לשמה בגדלותה, לתלמידיהם ולעצמם, נאמרו דברי חז"ל: "ת"ח מרבים שלום בעולם, שנאמר: וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך; אל תקרי: בניך, אלא: בוניך". נמשיך לעמול, נגביר חילים לתורה, ונהא ראויים להיות בנאים בעולמו של בורא העולם, נותן התורה.

הרב אורי כהן